

Bundan dolayı O ezeldir ve ezeli olması için varlığının geriye doğru devam etmesini sağlayacak başka bir şeye ihtiyaç göstermeksizin varlığı süreklidir (*Ārāʿü ehlil-medîneti'l-fâzıla*, s. 37-38).

Ancak gerek Fârâbî gerekse daha açık ve ayrıntılı olarak İbn Sînâ, Aristo'nun âlemin ezelliği yönündeki görüşlerinin etkisiyle, Yeni Eflâtuncu sudûr teorisinden de faydalanarak zât ve zaman bakımından olmak üzere iki türlü ezellilik kabul etmişlerdir. Buna göre Tanrı zât ve merteye bakımından ezeldir; şu anlamda ki O illeti bulunmayan varlık olup kendisi diğer bütün varlıkların illetidir ve bu mânada ezeli olarak bütün varlıklardan öncedir. Fakat Tanrı ezeli bir sebeptir ve bundan dolayı O'nun eserlerinin de ezeli olması gerekir; bu da âlemin bir eser (ma'lûl) olarak zaman bakımından ezeli olduğu sonucunu doğurur (İbn Sînâ, *eş-Şifâ*, s. 266-268). Şu halde "yokluk ve zıtlık ancak ay feleğinin altındaki şeyler için söz konusudur" (Fârâbî, *Ārāʿü ehlil-medîneti'l-fâzıla*, s. 37). Bu şekilde Allah'ın zât bakımından ezeli olduğu hususunda İslâm filozofları ile kelâmcılar arasında görüş birliği bulunmakla birlikte, kelâmcılar Allah'ın zât ve sıfatlarından başka ezeli varlık kabul etmenin imkânsız olduğunu söylerken Fârâbî ve İbn Sînâ gibi bazı İslâm düşünürleri Allah'ın zâtı yanında âlemin, yani feyz ve sudûr sürecinde yer alan akıllar, nefisler, felekler gibi kozmik varlıkların zât bakımından Tanrı'ya bağlı ve O'ndan sonra, zaman bakımından ise ezeli olduğunu savunmuşlardır. Bu yüzden de kelâmcılar tarafından şiddetle eleştirilmiş, hatta zaman zaman tekkir edilmişlerdir. Ancak bu onların nihai görüşü değildir; nitekim Fârâbî, "Allah zaman olmaksızın bir anda feleği yaratmış ve onun hareketi sonucunda zaman meydana gelmiştir" (*el-Mecmû*, s. 27) demektedir. Ebû Bekir er-Râzî ise Fârâbî ve İbn Sînâ'dan daha da ileri giderek Allah ile birlikte nefis, zaman, mekân (halâ) ve maddenin de (heyûlâ) ezeli olduğunu iddia etmiştir (bk. ÂLEM; HUDÛS; KIDEM).

İslâm akaidine göre Allah için bir başlangıç ve son düşünülemez. O hep vardı ve daima var olacaktır; yokluğu düşünülemeyen vâcibü'l-vücûddur. O'nun bulunmadığı bir zaman düşünüldürse sonradan (hâdis) olduğu kabul edilmiş olur; hâdis olan ise Tanrı olamaz. Eğer O ezeli varlık kabul edilmezse ontolojik, kozmolojik ve teleolojik delillerden vazgeçilmesi gerekir. Çünkü her üç delil de Tanrı'nın

ezeli olduğu öncülüne dayanmaktadır. Ontolojik delil, Tanrı'yı "yokluğu mantıken düşünülemeyen varlık" olarak kabul ederek yola çıkar; kozmolojik delilin "ilk sebep" terimindeki "ilk" kelimesi zaman açısından önce olan anlamında değildir. Çünkü Tanrı zaman üstüdür, zamanın dışındadır. Bu sebeple "ilk" kelimesi burada ontolojik mânada kullanılmıştır. Yine Tanrı ezeli olmasaydı teleolojik delil, âlemdeki nizam ve gayeyi kaostan çıkarmak gibi bir mecburiyetle karşı karşıya kalırdı ki bu imkânsızdır.

Kelâmcılar, varlıkları ezeli olup olmalarını bakımından başlıca üç kısma ayırmışlardır. a) Hem ezeli hem ebedî olan varlık; bu iki sıfat sadece Allah'a mahsustur. b) Ne ezeli ne de ebedî olan varlık: Kâinat. c) Ezeli olmayıp ebedî olan varlık: Âhiret. Bunun aksi, yani ezeli olup da ebedî olmayan bir varlık düşünülemez; çünkü "kudemi sâbit olanın ademi imkânsızdır" (*et-Ta'rifât*, "ezeli" md.).

Ezeli kelimesinin nisbet ifade ettiğine bakarak Allah'ın zâtının "ezel" denilen bir şeyde hasil olduğunu düşünmek uygun bulunmamıştır; zira bu durumda Allah'ın zâtının bir şey muhtaç olduğu izlenimi doğmaktadır. Ezeli, "hiç evveli olmayan (lem yezel) varlık" demektir. Allah'ın zâtının "lem yezel" olması, geçmişte O'nun varlığı bulunmaksızın herhangi bir zamanın geçmemiş olduğu anlamına gelir. Bazı bilginler, Allah hakkında zaman fikrini hatıra getirir ve tenzih akidesini zedeler düşüncesiyle, "Allah ezelde mevcuttu" denilmesini de uygun bulmamışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "ezel" md.; Cürçânî, *et-Ta'rifât*, "ezeli" md.; a.mlf., *Şerhu'l-Mevâkıf*, İstanbul 1311, III, 22-23; İbrâhîm Medkür, *el-Mu'cemü'l-felsefî*, Kahire 1399/1979, "ezeli" md.; *Müsned*, IV, 431, 432; Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 1; "Tevhîd", 22, "Megâzî", 67, 74; İbn Mâce, "Du'â", 10; Tirmizî, "Menâkıb", 74; Kindî, *Resâ'il*, s. 113-122, 153, 169, 185, 194, 215; Fârâbî, *Ārāʿü ehlil-medîneti'l-fâzıla* (nşr. A. Nasri Nâdir), Beyrut 1986, s. 37-38; a.mlf., *el-Mecmû*, Kahire 1325/1907, s. 27; Es'arî, *Maçâlât* (Ritter), İstanbul 1930, II, 517-518; İbn Sînâ, *eş-Şifâ* (nşr. İbrâhîm Medkür), Tahran 1363, s. 264-268; a.mlf., *er-Risâle fi'l-hudûd* (*Resâ'il* içinde), Kahire 1326, s. 102; Beyhâkî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, s. 9-11; Gazzâlî, *el-Maçşadü'l-esnâ*, s. 135-136; a.mlf., *Tehâfütü'l-felâsife* (nşr. Mâcid Fahrî), Beyrut 1982, s. 48 vd.; Bakîlî, *Meşrebü'l-ervâh*, s. 218-219; Fahrreddin er-Râzî, *Şerhu esmâ' illâhi'l-hüsnâ*, Kahire 1396/1976, s. 323 vd., 355-356; Amîdî, *el-Mübîn*, s. 118-119; a.mlf., *Gâyetü'l-merâm*, s. 246-247; Dewânî, *Şerhu'l-ʿAkâ'id*, İstanbul 1317, I, 76-78; Abdülkerîm el-Cilî, *el-İnsânü'l-kâmil*, Kahire 1402/1981, I, 100-104; Beyâzîzâde, *İşârâtü'l-merâm*, s. 88, 90, 91, 111. AHMET SAİM KILAVUZ

EZFERİ

(أظفری)

Muhammed Zahîrüdîdîn Mîrzâ
Alî Baht b. Sultân
Muhammed Velî Gürgânî
(ö. 1234/1818)

Vâkı'ât-ı Ezferî adlı
hâtıratı ile tanınan şair,
Bâbürlü şehzadesi.

1172'de (1758) Delhi'de Lâl Kale'de (Red Fort) doğdu. Evrengzîb'in soyundan olup Muizzüddin Cihandar Şah'ın kızı İffet Ârâ Begüm'ün torunudur. İlk öğrenimini Delhi'de gördü. Diğer Bâbürlü şehzadeleri gibi ona da İngiliz Doğu Hindistan Şirketi tarafından bir miktar tahsisat ayrılmıştı. Cihandar Şah zamanından (1712-1713) beri prensler sarayda çok sıkı bir gözetim altında tutulduğu için Ezferî de hayatının ilk otuz yılını burada geçirdi. Önceleri çok iyi geçindiği Şah Âlem'le daha sonra arası açıldı ve 1203'te (1789) saraydan kaçtı. Bir süre kaldığı Ceypür ve Codpür yoluyla Leknev'e gitti; orada Eved (Oud) hâkimi Âsafüddeve tarafından iyi karşılandı. Bu arada Lâl Kale'de gözetim altında bulunan ailesi de kaçarak buraya geldi. Âsafüddeve hepsine maaş bağladı. Yedi yıl kadar Leknev'de oturduktan sonra Patna yoluyla Maksudâbâd'a (Mürşidâbâd) hareket etti ve 1797'de oraya ulaştı. Maksudâbâd'da bir süre kalıp Madras'a gitti; burada nevbâbın maddî ve mânevî yardımlarını gördü ve ölümüne kadar Madras'ta yaşadı.

Ezferî Arapça, Farsça, Türkçe ve Urduca biliyordu. Tıp, astroloji, remil, nazım ve vezin tekniği gibi değişik alanlarda geniş bilgi sahibiydi. Ancak daha çok şiirle ilgilendi. Urduca bir divanı yanında Farsça ve Türkçe şiirleri büyük bir yekün teşkil etmekteydi. Ayrıca Arapça, Farsça ve Türkçe kelimeleri kullandığı "rîhte" denilen Urduca şiirleri de vardır. Hâtıratının sonunda bahsettiği diğer bazı çalışmaları gibi Farsça ve Türkçe şiirleri de kaybolmuştur.

Eserleri. *Vâkı'ât-ı Ezferî* (Madras 1958). Ezferî 1797'de Maksudâbâd'da yazmaya başladığı bu Farsça kitabını 1806'da Madras'ta tamamlamıştır. Eser, 1788'de Delhi'yi ele geçiren ve kamasıyla Bâbürlü Hükümdarı II. Şah Âlem'in gözlerini çıkaran Gulâm Kâdir Rohilla'nın geçici yükselişinin tarihî bir değerlendirmesiyle birlikte Ezferî'nin şahsî tecrübeletirini, hâtıralarını ve 1806'ya kadar gör-

EZGİ, Mehmet Suphi

(1869-1962)

Türk müzikisi âlimi ve bestekârı.

düğü yerler hakkındaki müşahedelerini ihtiva etmektedir. *Vâkı'ât*'in yazma bir nüshası Berlin'de Königlich Bibliothek'te bulunmaktadır (nr. 496). Coğrafi açıdan da büyük değer taşıyan eser Abdüsettar tarafından Urduca'ya tercüme edilmiş ve aslından önce *Terceme-i Vâkı'ât-ı Ezferî* adıyla yayımlanmıştır (nşr. Muhammed Hüseyin Mahvî Siddîkî, Madras 1937).

Ezferî'nin *Vâkı'ât*'ında ve diğer bazı kaynaklarda zikredilen eserleri de şunlardır: *Lugat-ı Türkî-i Çağatâi* (*Ferheng-i Ezferî*) (Türkçe-Farsça ve Farsça-Türkçe bir sözlük olup müellif bu eserini Leknev'de kaldığı sırada yazmıştır); *Merğübü'l-fu'âd* (Ali Şîr Nevâî'nin Türkçe *Mahbûbül-kulâb*'unun bazı ilâvelerle Farsça seci bir tercümesi olup 1793'te tamamlanmıştır; eksik bir nüshası Pencap Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır); *Nisâb-ı Türkî Çağatâi* (şiiplerini ihtiva eden Türkçe bir eserdir); *Tengri Târî* (Emîr Hüsrev'e atfedilen *Hâlik Bârî*'ye yazılmış Türkçe - Hintçe bir nazîredir); *Risâle-i Kabriyye* (*Âlâmâtü'l-kazâyâ*) (Hipokrat'ın yaklaşan ölümün işaretleri üzerine yazdığı bir risâle olduğu sanılan bu eseri Arapça'dan Farsça'ya manzum olarak çevirmiştir); *Nüşa-i Sânihât* (1221'de [1806-1807] yazdığı bu eser kendi görüşleriyle üzüntülerini açıkladığı 119 anekdotu ihtiva eder); *Fevâ'idü'l-ettâl* (tıbba dair bir eserdir); *Fevâ'idü'l-mübtedî* (bir gramer kitabıdır); *Mizân-ı Türkî* (Çağatay Türkçesi gramer kitabıdır); *Arûz-zâde* (Bâbü'rün *Arûz Risâlesi* adlı kitabı esas alınarak hazırlanmış Türkçe manzum bir eserdir; eksik bir nüshası Pencap Üniversitesi Kütüphanesi'nde mevcuttur); *Divân-ı Gazeliyyât-ı Urdu*; *Divân-ı Urdu* (Madras Üniversitesi tarafından neşredilmiştir); *Divân-ı Fârsî vü Türkî vü Rîhte* (bk. Ezferî, hâtime; *EI*² [İng.], I, 813; *EI*, III, 257-258).

BİBLİYOGRAFYA :

Ezferî, *Vâkı'ât* (trc. Kamer Hüseyin Mahvî), Madras 1937, hâtime; Muhammed Gavs Han, *Şubh-i Vağan*, Madras 1258, s. 35; a.mlf., *Gülzâr-ı A'zam*, Madras 1272; G. de Tassy, *Histoire de la littérature Hindouie et Hindoustanie*, Paris 1870, I, 265; Rieu, *Catalogue*, III, 1051; Sabahaddin Abdurrahman, *Bezm-i Tîmûriyye*, A'zamgarh 1948, s. 426-427; H. M. Elliot — J. Dowson, *History of India as Told by its Own Historians*, Delhi 1964, VIII, 234; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 642-643, 1322; A. Urûc, *Tezkire-yi Fârsîgû Şu'arâ-yı Urdû*, Lahore 1971, s. 121-122; Hanbâbâ, *Fihrist*, V, 5384; M. Mujeeb, *The Indian Muslims*, New Delhi 1985, s. 503-505; A. S. Bazmee Ansari, "Azferî", *EI*² (İng.), I, 813; a.mlf. — Sehâvat Mirza, "Ezferî", *UDMİ*, II, 870-874; M. Baqir, "Azferî Gûrgâni", *EI*, III, 257-258.

A. S. BAZMEE ANSARI

İstanbul Üsküdar'da doğdu. Babası Telgraf ve Posta Nezâreti muhasebe mümeyyizi İsmâil Zühdü Bey, annesi Emine Hanım'dır. Orta öğreniminden sonra girdiği Askerî Tıbbiye'den 1892'de tabip yüzbaşı olarak mezun oldu ve Bingazi'deki 58. Alay'ın birinci taburuna hekim tayin edildi. Mehmet Suphi asabiye mütehassısı olarak uzun süre burada görev yaptı. Bu arada Osmanlı-İtalyan harbine katıldı ve 1913 yılında İstanbul'a döndü. I. Dünya Savaşı yıllarında miralay rütbesiyle Beykoz Serviburnu Emrâz-ı İntâniyye Hastahanesi başhekimliğinde bulundu. İstiklâl Harbi başladıktan sonra Anadolu'ya geçti ve Ankara Merkez Hastahanesi başhekimliği yanında çeşitli yerlerde hekimlik yaptı. Cumhuriyet'in ilânını müteakip askeriyedeki görevinden emekliye ayrıldıysa da dokuz yıl daha çeşitli yerlerde hükümet ve belediye tabipliği gibi resmî görevlerde bulunduktan sonra istifa etti.

1932 yılında İstanbul Belediye Konservatuarı Tarihî Türk Müzikisi Eserlerini Tasnif ve Tesbit Heyeti üyeliğine tayin edildi. Böylece Ezgi'nin hayatında, Türk müzikisi inceleme ve araştırmaları doğrultusundaki çalışmalarının ağırlık kazandığı yeni bir dönem başlamış oluyordu. Bu heyetteki çalışmaları on beş yıl sürdü. Son yıllarını Beykoz'da münzevi bir şekilde geçirdi. 12 Nisan 1962 tarihinde vefat etti ve Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedildi.

Fransızca yanında Arapça ile Farsça'ya vâkıf ve müzikiden dinî ilimlere kadar uzanan çeşitli alanlarda geniş bir kültüre sahip olan Ezgi asıl şöhretini Türk müzikisi çalışmalarıyla elde etmiştir. Henüz beş yaşında iken mahalle mek-

tebinde okuduğu ilâhilerle dikkati çekti. Aynı zamanda hâneninde ve sâzende olan babasının evinde düzenlediği ve devrin belli başlı müzikînaslarının iştirak ettiği toplantılara önceleri sesiyle katılmaya başladı. İlk müzikî derslerini on iki yaşlarında, keman hocalığı da yapan Muzika-i Hümâyun Kolağası Tahsin Bey'den alan Ezgi, kısa sürede evlerindeki toplantılara kemani ile iştirak edecek bir seviyeye geldi. Babasının kanun hocası Kanûnî Hacı Ârif Bey'den Batı notası, Rauf Yektâ Bey'den işaretli Hamparsum notası öğrendi. Daha sonra da bunun gizli Hamparsum denilen şeklini çözdü. On yedi yaşında Zekâi Dede'nin talebesi oldu ve ondan üç yıl kadar ders aldı. Zekâi Dede vasıtasıyla tanıştığı Kozyatağı Rifâi Tekkesi şeyhi Halîm Efendi'den önce sinekeman, ardından tanbur dersleri aldı. Halîm Efendi'nin tanbur çalmayı III. Selim'in tanbur hocası İsak'ın talebesi Oskiyam'dan öğrendiği göz önüne alınırsa geleneksel tanbur tavrının böylece Suphi Ezgi'ye intikal ettiği anlaşılır. Hocaları arasında ayrıca, Askerî Tıbbiye'de öğrenci iken derslerine devam ederek birçok fasıl geçtiği Medenî Aziz Efendi ve özellikle seçkin bir dinî müzikî repertuarı elde ettiği Bahariye Mevlevihânesi şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede ile 1911'den sonra Batı müzikisi ve armoni dersleri aldığı Edgar Manas'ın önemli bir yeri vardır.

Suphi Ezgi, meşhur müzikînaslardan aldığı çeşitli dersler sayesinde daha önce yaşamış birçok müzikî üstadının üslûbuna da nüfuz etti ve bunlar ileride katılacağı eser tesbiti çalışmalarının esasını oluşturdu. 1913'te Hüseyin Sadeddin Arel ile birlikte, öncülüğünü Rauf Yektâ Bey'in yaptığı Türk müzikolojisi incelemelerine katıldı. Daha sonra Arel ile Ezgi'nin çalışmalarına iştirak eden Salih Murat Uzdilek'le birlikte "Arel-Ezgi-Uzdilek sistemi"ni ortaya koydu. Türk müzikisinin ses sistemindeki perdelerin mahiyetini tesbit eden bu düzen, uzun yıllar öncesine giden yoğun araştırmalar sonucunda meydana getirilmiştir. Tartışmaları günümüzde de süren Türk müzikisinin ana dizisi konusunda, Suphi Ezgi ile Rauf Yektâ Bey arasındaki karşılıklı mektuplarda (1924) ve yine aynı şekilde *Türk Musikisi Dergisi*'nde Ezgi'nin Muhyiddin Erev ve Ekrem Karadeniz ile olan yazışmalarında (bk. bibl.) ileri sürülen ve tartışılan fikirler müzikî araştırmacılar için incelenmeye değer niteliktedir.

Mehmet
Suphi
Ezgi